

**GÖSTERGELER SİSTEMİ OLARAK DİLDE TOPLUMLARIN DÜNYA
GÖRÜŞÜNÜN YANSIMASI
(KÜLTÜRDİLBİLİMSEL PERSPEKTİF)**

**REFLECTION OF WORLDVIEW OF THE SOCIETIES IN THE
LANGUAGE AS A SYSTEM OF SIGNS
(LINGUOCULTUROLOGICAL ASPECT)**

**ОТРАЖАЕНИЕ КАРТИНЫ МИРА ОБЩЕСТВ В ЯЗЫКЕ КАК
СИСТЕМА ЗНАКОВ
(ЛИГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД)**

Hakan SARAÇ*

ÖZ

Yaşamın tüm alanlarında kendini gösteren dil, F.de Saussure'den sonra göstergeler sistemi olarak kabul edilmektedir. Çünkü, göstergebilimin en temel birimi olan dil, gösteren-gösterilen bağlamında verilmek istenen mesajı dil göstergelerine kaydetmektedir. Bu, dilin bilgiyi şifreleme olayıdır. Bu açıdan bakıldığında, dil olgusu kodlar sistemi olarak tanımlanmaktadır. Dil, öncelikle evrenseldir. Dahası bulunduğu kültür ortamında dil, ulusal ve kültürel bir yapı haline dönüşebilmektedir. Böylelikle bir toplumun dünya görüşü dilde kendini göstermektedir. Bu çalışmada, kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde dilin bu işlevinin nasıl gerçekleştiği çeşitli dillerden seçilmiş örnekler üzerinde aydınlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın analiz kısmında bitki, doğa, insan uzuvları ve gök cisimleri adlarıyla oluşturulmuş Türkçe, Rusça ve İngilizce sözcük, deyim ve atasözleri kullanılmıştır. Bu şekilde bu dillere mensup toplumların arasındaki ortak ve farklı dünya görüşleri betimlenmiştir. Dil fenomeninin her şeyden önce tüm insanlığın ortak bir değeri olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte dil, bir toplumun ulusal kimliğidir. Bunda rol oynayan en büyük faktörün ise 'kültür' olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü kültür denilen varlık toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Böylelikle farklı dillerin ortaya çıkışı kaçınılmaz olmuştur. Dillerdeki çeşitliliğin en önemli sebeplerinden birisi de farklı ırk ve kültürden gelen toplumların dünyayı farklı bakış açılarıyla yorumlamasıdır. Bu da toplumların dünya görüşlerinin çeşitlilik göstermesini ve değişik kültürlerin belirmesini kolaylaştırmıştır. Tüm bu farklılıkların temelinde ise milletlerin yaşam tecrübesinin ve hayat tarzının, yaşadıkları coğrafyanın, mitlerin ve inanç sisteminin farklı olmasının yatmakta olduğu düşünülmektedir.

---

* ORCID: 0000-0003-0103-4029, Dr. Öğr. Üyesi Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, h_sarac@anadolu.edu.tr

Hakan SARAC

Son olarak, kültür fenomeni bir toplumun dünya görüşü, dil ise onu ifade eden ve koruyan bir araçtır.

Anahtar sözcükler: *Dil, Kültür, Göstergibilim, Kod, Dünya Görüşü, Toplum.*

ABSTRACT

The language, which shows itself in all spheres of life, is accepted as a system of indicators after F.de Saussure. Because language, which is the most basic unit of semiotics, records message that is intended to be given to linguistic signs in the context of signifier and signified. This is the event that the language encrypts information. From the point of view language is defined as a system of codes. Thus, language is primarily universal. Moreover, in the cultural environment in which it is located, language can become a national and cultural value. In this way, worldview of a society manifests itself in the language. In this context, it is tried to elucidate how this function of language is realized within the framework of linguoculturological approach on selected examples from various languages. In the analysis part of the study words, idioms and proverbs of the Russian, Turkish and English languages, which have been formed with the names of plants, nature, human bodies and celestial bodies, were used. In a certain way, common and different worldview among the communities belonging to these languages have been depicted. First of all, we can say that the phenomenon of language has a common value for all humanity. At the same time, language is the national identity of a society. We can say that the biggest factor in this event is 'culture'. Hereby, the emergence of different languages has become inevitable. One of the most important reasons for the diversity of languages is that societies from different races and cultures interpret the world from different perspectives. This has facilitated the diversity of worldview of societies and the emergence of different cultures. The basis of all these differences lies in the fact that the nations' life experience and lifestyle, geography, myths and belief system are different. Finally, culture is the worldview of a particular society, and language is a means of expressing and preserving it.

Keywords: *Language, Culture, Semiotics, Code, Worldview, Society.*

АННОТАЦИЯ

Язык, понимаемый вслед за Ф.де Соссюром, как система знаков используется во всех сферах жизни. Кодирование сообщения, которое необходимо передать, посредством языка осуществляется через представление соответствующих элементов как означаемого и означающего, что делает язык важной семиотической единицей. В языке много универсальных категорий, но в определённой национально-культурной среде он может обладать также культурной спецификой, так как в нём отражается мировоззрение определённого национально-культурного сообщества. В данном исследовании предпринята попытка выяснить, используя лингвокультурологический подход при анализе отдельных слов, как национально-культурная специфика может быть реализована в языке. Материалом исследования послужили слова, идиомы и пословицы русского, турецкого и английского языка, которые были сформированы с названиями растений, природы, человеческих тел и небесных тел. С одной стороны, язык имеет общую ценность для всего человечества, а с другой, язык представляет собой национальную идентичность общества. Самым важным фактором в этом смысле представляется «культура». Различные языки были выбраны, чтобы показать, какие культурные аспекты являются общими, а какие отличают интересующие нас языки друг от друга. Представители различных рас, народов, религий, культурных сообществ в силу различных климатических, географических, исторических и бытовых особенностей описывают мир неодинаково, что находить отражение в языках и влияет

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Topluların Dünya Görüşünün Yansıması ...

на языковое разнообразие, так как культура - это мировоззрение определённого общества, а язык – средство его выражения и сохранения.

Ключевые слова: Язык, Культура, Семиотика, Код, Картина мира, Общество.

1. Giriş

Günümüz dünyasında hızla gelişim gösteren küreselleşme hareketi kültürlerarası diyalog ortamının genişlemesinin önünü açmıştır. Böylesi bir dönem, farklı etnik kökene, dile, dine ve kültüre sahip halklar arasında kültürlerarası diyalog ortamının oluşumunu kaçınılmaz kılmıştır. Çünkü, ülkeler arasında iktisadi, sosyal ve siyasal gelişmeler toplumların birbirlerini tanıma ve öğrenme gibi eylemleri zorunlu hale getirmiştir. Gerçek şu ki, bu yaşanan süreçlerde köprü vazifesini gören en önemli etkenlerden birisi şüphesiz ‘dil’ olgusudur.

Kültürlerarası iletişim köprülerinin kurulmasını sağlayan dil, farklı kültür, inanç ve değerler sisteminde hayat süren topluları bir araya getirebilmektedir. Dil, başka etnik kökene sahip halklar arasındaki farklılıkları en aza indirgeyerek veyahut ortadan kaldırarak evrensel bir değer olabilmektedir. Dilin bu evrenselliği sayesinde birbirlerini hiç tanımayan ya da bilmeyen milletler arasında iletişim ağlarının oluşumu hız kazanmaktadır. Doğan Aksan’ın bu konuyla ilgili şu sözleri akıllara gelmektedir: *“Bir toplumun pek çok özellikleri, yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşü, yaşam felsefesi, inançları, bilim, teknik ve sanata katkıları o toplumun diline yansır; bunlar da o toplumun dilinden izlenebilir”* (Aksan, 2009, s. 13). Bu açıdan bakıldığında toplumların birbirlerini tanımaları hedef dilin araştırılmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu yüzden hedef dili öğrenmek yeni bir kültürü, dolayısıyla yeni bir ulusu tanımakla eşdeğerdir, diyebiliriz. Bu sebeple bir toplumun dilini ve kültürünü birbirinden ayrı bir şekilde öğrenmek gibi bir durum söz konusu olamaz. Çünkü, dil, bir toplumun kültürel, tarihsel ve sosyal süreçler içerisinde meydana gelen oluşum, değişim ve yeniliklerini içerisinde barındırmaktadır.

İlkelerimiz doğrultusunda bu çalışmanın sınırları içerisinde dil fenomenini, evrensel, ulusal ve kültürel kod sistemi olarak, kültürü ise, bir toplumun ortak duygudüşünce yapısı, dünya görüşü ve kıymetler sistemi olarak tanımlamaktayız. Bu çalışmada sunulan gerekçelerin temelinde farklı etnik köke ve kültüre sahip olan toplumların öz dillerinde mevcut evrensel, ulusal ve kültürel değerlerin tespiti ve onların betimlenmesi amaç edinilmiştir. Bu yüzden analizi yapılacak olan dil birimleri üzerinde kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi uygulanacaktır. Rus filolog V.N. Teliya’ya göre, *“kültürdilbilimsel çözümleme yönteminin amacı, dil işaretlerinde daha ziyade deyimlerde yansıyan ve kaydedilen herhangi bir toplumun kendine özgü arketipleri, sembolleri, mitleri, dini inançları, halk düşünceleri, gelenek-göreneklere gibi kültürel değerlerin belirlenmesi ve tasvir edilmesidir”* (Teliya, 1993, s. 310).

2. Dil ve Kültür

“Dil hem kültür tarafından tanımlanır hem de kültürün tanımlayıcısıdır. Bir arada yaşayan ve belli bir kültürel birikim oluşturan her toplumun bir dili vardır. Ama sadece dili olup da herhangi bir kültürü olmayan topluluğa rastlanmamıştır.

Hakan SARAÇ

Yani dil ile kültür ve dil ile toplum arasında çok yakın bir ilişki vardır” (Günay, 2016, s. 11).

Dil ve kültür olguları insanoğlunun gelişiminin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Dil ve kültürün sürekli olarak etkileşim içinde olmasından dolayı bu iki fenomeni ayrı ayrı işlemek yerine beraber ele almak daha mantıklı ve isabetli olacaktır. Bu çalışmada dil ve kültür etkileşim sorunları antropolojik paradigma yaklaşımıyla incelenmektedir. Ne var ki 20. yüzyılın son çeyreğine kadar araştırmacılarca dilbilimsel çalışmalarda uygulanan yapısalcı bakış açısının yerine antropolojik yaklaşımın kabul edilmesi, dil-kültür münasebeti sorunlarının çözümünü hızlandırmıştır. Bu sayede dilbilimciler, dilbilimin sınırları içerisinde hapsolmaktan kurtularak diğer sosyal bilim alanlarına (tarih, etnografya, kültürbilim, halkbilim, mitoloji ve psikoloji vb.) yönelme fırsatı bulmuşlardır. Bunun nedeni çok açıktı; uzmanlarca dilbiliminde kabul gören yaklaşım ve yöntemler çağın gereksinimlerine ayak uyduramadığı için dilbilimsel sorunların çözümünü cevapsız bırakmaya başlamıştır. Bir nevi eski usul ve yöntemler dilbiliminde yeni dönemin ihtiyaçlarını karşılayamamaktaydı. Fakat, son yıllarda dil birimleri üzerinde uygulanan kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi araştırmacılara dil, insan ve kültür fenomenlerini aynı anda ve etkili bir biçimde inceleme imkânı sunmaktadır.

İşin aslına bakacak olursak, dilbiliminde antropolojik yaklaşım kendisini yapısalcı bakış açısından çok daha öncesinde göstermiştir. 18. yüzyılla birlikte W. Humboldt, K. Fossler, A.A. Potebnya, F. Boas, E. Sapir, B. Whorf, İ.A. Boduen de Courtaigne, L. Weisgerber, F.İ. Buslayev gibi bilim insanları dil ve kültür arasında karşılıklı etkileşimin var olduğunu, dil ile kültürün birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu ve insan merkezli bir bakış açısıyla yani antropolojik yaklaşımla incelenmesi gerektiğini dile getirmişlerdi.

Alman dil felsefeci olarak tanınan ve bilim tarihinde sansasyonel izler bırakmış olan W. Humboldt dil-kültür bağlantısını kısa ve öz bir şekilde gözler önüne sermektedir: *“Dil, kültürün aynasıdır”* (Humboldt, 2000, s. 18). Ünlü düşünür aynı zamanda konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Dil ile kültür fenomenleri arasında karşılıklı bir etkileşim mevcuttur. Bu sürecin sonuçları sadece kültürün dil üzerindeki etkisi ile değil, aynı zamanda dilin kültürü ne oranda etkilediğiyle de ölçülmelidir”* (Humboldt, 2000, s. 18). Böylece, W. Humboldt’un bu ve buna benzer görüş ve düşünceleriyle birlikte dilbiliminde yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Bu gelişme dil ve kültür arasındaki etkileşim sorunlarının çözümü için uğraşan araştırmacılar için ilham kaynağı olmuştur.

Çok geçmeden W. Humboldt’un bu değerli fikirlerinin izleri B. Whorf’la birlikte 20. yüzyılın başında dilbilimsel (dilsel) görecelik hipotezini (İng. the hypothesis linguistic relativity) ortaya atan Amerikalı dilbilimci E. Sapir’in çalışmalarında görülmektedir: *“Dil, öncelikle kültürel ve sosyal gelişimin bir ürünüdür ve bu nedenle özellikle bu bakış açısıyla algılanması gerekmektedir”* (Sapir, 2001, s. 265).

Bilimsel çalışmalarında dil ve kültür arasındaki bağlantı sorunlarına değinen değerli Rus bilim insanı Y.M. Lotman: *“Tarihsel süreç içerisinde dil ve kültür ayrılmaz parçalardır, kültür bağlamına dahil olamayan bir dilin mevcut*

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

olamayacağı gibi, merkezinde dil gibi bir olguya sahip olmayan kültürün de var olması mümkün değildir” sözleriyle dil ve kültürün ayrılmazlığı üzerinde durmuştur. (Lotman, 1993, s. 328).

Dil-insan-kültür olgularının birlikte ele alınmaya başlanması günümüz dilbilimcilerin çalışmalarında antropolojik yaklaşımın benimsenmesi ve uygulanmasının önünü açmıştır. Bu gelişmelerle etki alanı genişleyen dilbiliminde yeni alt disiplinlerin doğuşu da hızlanmış oldu. Bu alt disiplinlerden bazılarını; Budundilbilim, Ruhdilbilim, Ülkedilbilim, Bilişsel dilbilim ve Kültürdilbilim olarak sıralayabiliriz. Bu çalışmanın en önemli üç unsuru olan dil-insan-kültür üçlemesini araştırma konusu olarak belirleyen ve aralarındaki yakın münasebetleri en ince ayrıntısına kadar inceleme imkânı sunan ‘Kültürdilbilimi’ disiplinini tanımaya çalışacağız.

3. Kültürdilbilim

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılında başlarında W. Humbolt, A.A. Potebnya, E. Sapir, B. Worf, H.I. Tolstoy, A.A. Leont'yev gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarında kendini göstermiş başarılı araştırmacıların dil ve kültür etkileşim sorunlarıyla ilgili konulara çalışmalarında yer vermeleri kültürdilbilimin teorik olarak oluşumunda büyük rol oynamıştır. Geçtiğimiz asrın ortasında dilbiliminde kendini gösteren yapısalcı yaklaşım kültürdilbilimin doğuşunu bir süre daha geciktirmiştir. Fakat, daha sonrasında geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru dil ve kültür etkileşim sorunları üzerinde yapılan araştırmalarda antropolojik yaklaşımın benimsenmeye başlanması böyle bir disiplinin doğuşunu hızlandırdı.

Dilbiliminde antropolojik bakış açısıyla incelenmeye başlanan dil ve kültür arasındaki etkileşim sorunları uzun yıllardır beklediği cevapları bulmaya başlamıştır. Bu gelişmeyle dilbiliminde yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşan araştırmacılar kendilerine yeni saha arayışı içerisine girmişlerdir. Böylece, kültürdilbilimin sosyal bilimlerde sahneye çıkışını sağlamıştır. Hem dili hem de kültürü aynı anda araştırma imkânı sunan kültürdilbilimin doğuşunun birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Yalnız bunlardan en kayda değer olanı; kültürdilbilimin sosyal bilim alanlarına (halkbilim, etnografya, mitoloji) nüfuz etmesi ve onları aynı çatı altında toplamasıydı. Bu şekilde araştırmacılar kültürdilbilimini disiplinler arası bir bilim dalı olarak görmeye başlamıştı. Bu bağlamda, Rus filolog V.A. Maslova, *“kültürdilbilimin çıkış noktasının yakın alanlar olan dilbilim, kültürbilim, ruhdilbilim ve etnografya olduğunu öne sürerken kültürdilbilimin araştırma alanının ise dil, insan ve kültür etkileşim sorunları”* olarak görmektedir (Maslova, 2001, s. 36).

Kültürdilbilimin ortaya çıkışı Rus dilbilim ekolü sınırları içinde gerçekleşmiştir. Rus dilbiliminde dört farklı ekol kültürdilbilimini kendi amaç ve görüşleri doğrultusunda ele almaktadır. Bu dilbilim ekollerinin ortak özelliği ise bu alan içerisinde ortaya sürülen kuram ve yöntemler ışığı altında dil ve kültür etkileşim sorunlarını çözmeye çalışmalarıdır. Fakat, bu dört ekolün arasında çeşitli görüş ve fikir farklılıklarının bulunduğunu söylemekte fayda olduğunu düşünmekteyiz. Bahsi geçen bu dört ekol şunlardır:

1. *Anadili konuşurları açısından deyimlerin çözümlenmesi üzerine odaklanan V.N. Teliya'nın ekolü;*
2. *Farklı dönem metinlerinin aracılığıyla yapılan kültür değişmezlerinin betimlenmesini amaçlayan Yu.S. Stepanov'un ekolü;*
3. *Farklı dönemlerin ve milletlerin metinlerinin aracılığıyla kültür olgularını çözümleyen ve Logiçeskiy Analız Yazıka programı çerçevesinde gelişen N.D. Arutyunova'nın ekolü;*
4. *Karşılığı olmayan dil birimleri üzerinde duran V.V. Vorobyev'un ekolüdür.*

(Kozan, 2014, s. 13).

Bu çalışmada, V.N. Teliya ekolünün görüş ve fikirlerinin baz alındığını söyleyebiliriz. Şimdi ise V.N. Teliya ve çalışma arkadaşlarının benimsemiş olduğu ekolün görüş ve fikirlerine kısaca değinelim.

V.N. Teliya ekolü, diğer bir deyişle 'Kültürdilbilim okulu', 1990'lı yıllarda V.N. Teliya öncülüğünde Rusya Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü ve Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi bilim insanları tarafından kurulmuştur. Kültürdilbilim okulu kurulmadan önce V.N. Teliya 1996 yılında yayımlanmış olduğu 'Semantik, Pragmatik ve Kültürbilimsel Yaklaşımında Rus Deyimbilimi' (Rus. 'Russkaya frazeologiya. Semantiçeskiy, pragmatičeskiy i lingvokul'turologičeskiy aspekti') adlı kitabında kültürdilbiliminin konusunu, nesnesini ve kuramlarını detaylı bir şekilde belirlemiştir. V.N. Teliya'ya göre, kültürdilbilim "*çağdaş (canlı) ulusal dilde yansıyan ve dilsel faaliyetlerde ortaya çıkan maddi kültürü ve halkın mantalitesini araştıran*" bir alandır (Teliya, 1996, s. 216). Araştırmacı yukarıda bahsi geçen çalışmasında kültürdilbilimi için, eşzamanlı olarak etkileşim içerisinde olduğu, aralarında yakın bir ilişki bulunan dil ve kültür münasebeti sorunlarını inceleyen diğer bir bilim dalı olan budundilbilimin bir parçası olduğunu öne sürmüştür. Fakat, V.N. Teliya'nın çalışma arkadaşlarının esin kaynağı olan bu yapıtın yayımlanışından sonraki süreçte çok önemli ve ciddi çalışmaların ortaya konulması; kültürdilbilimin bağımsız bir disiplin olarak tanınmasını sağlamıştır.

V.N. Teliya'nın görüşlerini destekleyen V.V. Krasnih, çalışmasında kültürdilbilimini, "*dilde ve söylemde kültürün ortaya çıkışı, yansımaları ve kaydedilmesini inceleyen*" bir alan olarak tanımlamaktadır (Krasnih, 2002, s. 12). Bu ekolün değerli araştırmacılarından olan M.L. Kovşova'ya göre kültürdilbilim, "*dil, kültür ve milli mantalitenin arasındaki süreçleri incelemektedir*". Araştırmacı kültürdilbilimin asıl gayesini ise "*deyimlerde yansıyan kültür olgularının kültürdilbilimsel çözümlemeyle dil öbeklerinde belirlenip betimlenmesidir*" şeklinde açıklamaktadır (Kovşova, 2012, ss. 57-56). V.N. Teliya'nın bu hayattan zamansız ayrılışına rağmen, arkasında bırakmış olduğu değerli çalışma arkadaşları düzenli olarak gerçekleştirdikleri çeşitli akademik faaliyetlerle hem onun anısını yaşatmakta hem de onun bıraktığı yerden kültürdilbilimi alanının gelişimini sürdürmektedirler.

Sonuç olarak, V.N. Teliya ekolü bir milletin dünya görüşü olan kültürel bilgilerin dilin en anlamlı parçası olan deyimlerde hüküm sürdüğünü ve bu dil

birimlerinin kültürdilbilimsel çözümlene yöntemiyle incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Şimdi ise kültürdilbilimi alanının önem arz eden konularından ‘kod kültürlerine’ bir göz atalım.

4. Kod Kültürleri

Kod kültürleri hem kültürdilbilim hem de budundilbilim alanında çalışma yürüten araştırmacılarca dil ve kültür etkileşim sorunlarının çözümü için ortaya atılan terimlerden biridir (bkz. H.I. Tolstogo, S.M. Tolstoy, Ye. Bart’minskogo, V.N. Teliya, M.L. Kovshova, V.V. Krasnih, D.B. Gudkov, S.Ne. Nikitinoy, Ye.A. Berezovicha, I.V. Zykovoy, I.V. Zakharenko). Kod kültürleri terimi V.N. Teliya’nın ‘Semantik, Pragmatik ve Kültürdilbilimsel Yaklaşımında Rus Deyimbilimi’ (1996) ve ‘Büyük Rus Dili Deyimler Sözlüğü. Anlam. Kullanım. Kültürel Yorumlar’ (2006) adlı çalışmalarda ortaya konulan yorum, görüş ve fikirler çerçevesinde geliştirilmiştir.

Kod kültürleri terimi ile ilgili bugüne kadar alan araştırmacılarınca verilmiş önemli bazı görüş ve tanımlamaları paylaşmadan önce bir hususa dikkat çekelim. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde dil, evrensel ve ulusal-kültürel kod sistemi, kültür ise, bir toplumun duygu-düşünce sistemi yani dünya görüşü olarak kabul edilmektedir. Hayatı nasıl yorumladığımız, nasıl, ne şekilde yaşadığımız, neleri kabul ettiğimiz veyahut etmediğimiz, nelerden hoşlandığımız yahut nelerden hoşlanmadığımız, tecrübelerimiz, bakış açımız, yaşam tarzımız gibi hayata dair artısıyla eksisiyle neyiz varsa kültür kavramının içine girmektedir. Dil toplumsal kültürü oluşturan bu saydığımız verileri dil göstergelerine kaydetmek suretiyle onları kodlamaktadır. Başka bir yönüyle dil, bu kültürel bilgileri kod kültürlerinin kendini gösterdiği özellikle deyim, atasözü, vecizeler, özlü sözler vb. dil materyallerinde taşımaktadır. Bu sebeple, kod kültürleri iç bünyesinde sembolik ve metaforik anlamlara gelen kültürel bilgilerin mevcut olduğu söz ve söz öbekleridir, diyebiliriz. Çok ilginçtir ki bilgiyi verenin ‘vericinin’ ve bilgiyi alanın ‘alıcının’ farklı kültürlerden olmaları durumunda kod kültürlerinin taşımış oldukları kültürel anlamları kavrayamamaları gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Çünkü, kod kültürleri ortak toplumsal bir kültüre mensup olan bireylere ait kıymetler sisteminin değişmezleridir. Yani, kod kültürleri toplumdan topluma kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Onları sadece o kültür ortamının fertleri idrak edebilmektedir. Bunun dışında, dilin evrenselliği sayesinde birtakım bazı ortak ifadelere sahip olduğumuzu da belirtmek gerekir. Dili hem evrensel hem de ulusal-kültürel bir kod sistemi olarak görmemiz buradan gelmektedir. Şimdi ise V.N. Teliya ekolü kültürdilbilim okulu araştırmacılarının kod kültürü terimini nasıl işlediklerine bir göz atalım.

V.N. Teliya kod kültürlerini *“kendi öz anlamına ek olarak, bünyesinde çeşitli kültür verileri bulunduran tüm söz ve söz grupları”* olarak tanımlamaktadır (Teliya, 1996). V.N. Teliya’nın görüş ve fikirlerini sürekli geliştirme politikası izleyen D.B. Gudkov kod kültürlerini *“insanoğlunun doğasında bulunan (doğal ya da yapay) herhangi bir nesnenin temel (ilk) anlam fonksiyonunu yerine getirmesi*

dışında, birtakım ek (ikincil) anlamları da taşıyabilme özelliği gösteren ad ve ad takımları” olarak yorumlamaktadır (Gudkov, 2004, s. 39).

V.N. Teliya'nın görüş ve kaidelerini her zaman bir adım öteye taşımayı görev bilen, sıra dışı fikirleriyle tanınan, hem kültürdilbilimci hem de ruhdilbilimci olan V.V. Krasnh kod kültürlerini, “*kültürün, insanın çevresinde bulunanları böldüğü, sınıflandırdığı, yapılandırdığı ve değerini belirlediği bir çeşit görünmez ‘ağ’ olarak tanımlamaktadır. Kod kültürleri kişinin geçmişten gelen en eski düşünce sistemidir. Kod kültürleri bu düşünceleri kodlamaktadır*” (Krasnh, 2002, s. 232). M.L. Kovşova ise kod kültürleri için şunları söylemektedir; “*dünyanın – doğanın, yapay nesnelere, insanın iç ve dış özelliklerinin – fiziksel yapılarından uzaklaşarak, insan bilincinde birtakım kültürel anlamlara büründüğünü*” savunmaktadır. Ayrıca, araştırmacı “*dil ve kültür işaretlerinde kendisini gösteren bu anlamların insan bilincinde bilgi, düşünce ve algı şeklinde ortaya çıktığını*” belirtmektedir (Kovşova, 2012, ss. 174-175).

V.N. Teliya'ya göre kod kültürlerinin sayısı kırkın üzerindedir. Araştırmacı temel kod kültürlerini şöyle sıralamaktadır: İnsan (antromorf) kod kültürleri, beden kod kültürleri, doğa kod kültürleri, hayvan (zoomorf) kod kültürleri, renk kod kültürleri, gıda kod kültürleri, kozmik kod kültürleri vb. (Teliya, 2006).

V.N. Teliya, “*doğal dilin; vazgeçilmez araçları olan söz, deyimler, özlü sözler ya da herhangi bir metnin içerik ve yapı bütünlüğü içerisinde kültür ‘dili’ göstergesi rolüne büründüğünün altını çizmiştir. Araştırmacı, bu roldeki en büyük payın dil birimlerindeki en doyumlu ve en derin kültürel manalara sahip olan deyimlere ait olduğunu*” vurgulamaktadır (Teliya, 2006, s. 777). Bu yüzden, kültürdilbilimi okulu araştırmacıları kod kültürlerinin dil birimlerindeki tespitini ve betimlenmesini çoğunlukla deyimler üzerinde yapmaktadır.

Kod kültürlerinin nasıl ve ne şekilde sembolik (kültürel) anlamlara geldiğini ve bunların yansıma şekillerinin nasıl meydana geldiğini aşağıda vereceğimiz somut örneklerle göstermeğe çalışacağız. İlk olarak tüm insanlığın ortak değeri olan evrensel kodlardan başlayalım.

4.1.Evrensel Kod Sistemi Olarak Dil

Dil, tüm insanlığın ortak değeridir. Dil, insanın duygu ve düşüncelerinin somutlaşmış halidir. Dil, bir yandan evrensellik niteliği ile insanları aynı çatı altında toplayarak birleştirirken, diğer yandan ise ulusal kimliğe bürünerek toplumları birbirinden farklı kılmaktadır. Fakat, dil öncelikle evrensel bir varlık olma özelliğine sahip bir yapıdır. Sürekli işleyen yapısıyla milletleri ve kültürlerini tek bir vücuda getirebilmektedir. Kısacası, dil denen bu büyümlü varlık, insanın sosyalleşme sürecinde yapmış olduğu eylemlerin ve edinmiş olduğu deneyimlerin sesi olan, bizimle beraber yaşayan bir canlıdır.

Bu paragrafın başında belirttiğimiz üzere her şeyden evvel dil mefhumunu, evrensel kod sistemi olarak nitelendirmekteyiz. Neden mi? Çünkü, “*Dil, semiyotik uzam içerisindeki en temel, eşsiz ve evrensel bir göstergeler sistemidir*” (Gudkov; Kovşova, 2007, s. 5). Buradan anlaşılacağı üzere, dilin kendisi bu yönüyle ‘kod’ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kod ise, göstergebilimin en temel terimidir. Kod

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

nesnesinin işlevi ise almış olduğu verileri göstergelere kaydederek verici ile alıcının bu bilgiyi şifreleme ve deşifre etmesini sağlamasıdır. Dil bu işlevini, göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen arasında yaşanan etkileşimle gerçekleştirmektedir. Bu sürecin nasıl geliştiğine değinecek olursak; bilgiyi paylaşan, dili yardımıyla karşı tarafa bir mesaj göndermektedir. Bu esnada dil, iletilmek isteneni öncelikle dil göstergelerine kaydetmektedir. Aynı zamanda iletilmek istenen (gösteren) dil göstergesinin içine kodlanmaktadır. İletinin gönderildiği alıcı ise dil işaretlerinde şifrelenen mesajı yine dil (kod) yardımıyla deşifre ederek iletiyi idrak edebilmektedir. Sonuç olarak, diyalog halinde bulunan verici ile alıcı arasındaki iletişim sağlıklı bir şekilde gerçekleşmektedir.

“*Dil, dünyayı tanımada, anlaşmayı sağlayan bütün işaretleri içine alan ve inceleyen*” göstergebilimin başlıca unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Aksan, 2009. s. 48). Bu görüşü ilk olarak modern dilbilimin kurucusu F. de Saussure savunmuştur. Ünlü dilbilimci iletişim konusuyla iç içe olduğu için dilbilimini göstergebilimin (işaretbilimin) bir parçası olarak görmüştür. Anlaşılacağı üzere dil, bireylerin duygu-düşüncelerini, tecrübeleriyle birlikte maddi ve manevi değerlerini göstergelere (işaretlere) kodlamak suretiyle evrensel bir diyalog ortamı hazırlamaktadır. Bu yüzden, bu çalışmada, dil nesnesinin yalnızca iletişim aracı olmaktan ziyade “*dili, insanlığın doğasında bulunan, onun manevi değerleri ve dünya görüşünün gelişimi için gerekli bir unsur*” (Humboldt, 2000, s. 49) olarak değerlendirilmektedir. Şimdi ise, dilin evrensel bir unsur olduğunu gösteren farklı dillerden derlenmiş çeşitli örnekler verelim.

İnsanoğlu yaşam tecrübelerini dile getirirken kendisini çevreleyen nesnelere metaforlaştırmak suretiyle dilde kullanılmaktadır. Buradaki amaç anlatılmak isteneni kolaylaştırmak ve daha nükteli (anlamlı) kılabilme. Benzer ya da farklı kültür ortamında yaşayan toplumların dilinde çeşitli evrensel ifadelerin bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu da, tüm insanların benzer dünya görüşlerinin dilde kodlandığını göstermektedir. Bu özelliğiyle dil fenomeni evrensel kod sistemi olarak nitelendirilmektedir.

Bireyler arasındaki ilişkilerin somut bir şekilde ifade edilebilmesi için çeşitli evrensel uzam metaforları meydana gelmiştir. Bunlar farklı dillerde değişik biçimlerde telaffuz edilen yalnızca hemen hemen aynı manaya gelen evrensel ifadelerdir. Örneğin, dilimizde sıklıkla kullandığımız ‘omuz omuza’ deyimine inceleyelim.

Bahsi geçen deyim burda öz anlamının dışında farklı bir manada kullanıldığı görülmektedir. Bu deyimimiz ‘dayanışma içinde ya da birlikte olmak’ gibi sembolik/metaforik gibi bir anlama dönüşmektedir. ‘Omuz omuza’ deyimindeki ‘omuz’ sözcüğünün metaforize edilerek temel anlamına ek olarak yeni bir anlam boyutuna geçtiği görülmektedir. Bu şekilde artık edinmiş olduğu sembolik anlamıyla birlikte Türkçede ‘omuz’ sözcüğü kültürel bir kod olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat, böyle bir ifadenin yalnızca Türk milletinin ulusal ve kültürel bir değeri olmadığını başka dillerde de buna benzer kullanımların olduğu bilinmektedir. Türkçedeki ‘omuz omuza’ söylemi:

Rusçada, ‘**plechom k plechu**’,

Almancada, ‘shulter on shulter’,
İspanyolca, ‘hombro con hombro’,
İngilizce ise ‘shoulder to shoulder’

farklı telaffuz şekilleriyle fakat benzer sembolik anlamıyla başka dillerde de bulunduğu görülmektedir. Bu söylemlerdeki ‘omuz’ sözcüğü aynı zamanda uzam, doğa ve insan (antromorf) kod kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle bu ifadedeki ‘omuz’ sözcüğü, uzamsal olarak iki omuzun yakınlığı nedeniyle kişinin bilincinde ‘manevi ya da duygusal-düşünsel olarak yakınlık, tek bir vücut olabilme’ gibi sembolik veyahut kültürel anlamlara bürünmektedir. Kısacası, ‘omuz’ sözcüğü ‘insan vücudunun bir parçası’ olarak bilinen öz anlamından uzaklaşarak ama ilk manasının temelinde insan bilincinde metaforize edilmesi sonucu farklı bir anlama gelmektedir. Bu deyimlerde ‘omuz’ sözcüğünün aynı manayla birlikte farklı farklı dillerde mevcut olduğundan ötürü kendisini evrensel kod sisteminin bir unsuru olduğunu düşünmekteyiz.

Bunun dışında Türkçemizde ve diğer dillerde aynı anlamlara gelen ve evrensel kod olma özelliğine sahip ifadelerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz: ‘Birisine sırt(ını) çevirmek/dönmek’, ‘yüz yüze’, ‘köprüleri yakmak’, ‘kurt gibi acıkmak’, ‘sınırları aşmak’, ‘aklından çıkmamak’, ‘birinin boğazına yapışmak’, ‘dağ gibi’, ‘diş göstermek’, ‘kanının son damlasına kadar’, ‘burnunun dibinde’, ‘kafayı yemek’, aklı başından gitmek’. Bu ve buna benzer farklı dillerde mevcut evrensel kod olma niteliği taşıyan ifadelerin sayısını daha da artırabiliriz.

4.2.Ulusal ve Kültürel Kod Sistemi Olarak Dil

“Bir toplumun dili, öylesine ilginç, öylesine çok yönlü bir düzendir ki, dildeki kavramların, bunlarla ilgili sözcük, deyim, atasözü ve çeşitli anlatım kalıplarının incelenmesi, o toplumun kültürünü, dolayısıyla kimliğini de ortaya koyabilmektedir” (Aksan, 2011, s. 11).

Ülkemiz dilbilim alanının öncülerinden Doğan Aksan dilin bir ulusun kimliği rolüne bürünebilmesine birçok çalışmada yer vermiştir. Gerçekten de, bir toplumun ulusal kimliği ilgili ulusun dilindeki söz ve söz öbeklerinde (sözcük, deyim, atasözü, vecizeler vb.) yansımaları bulmaktadır. Bu nedendir ki bir ulusun kendisini tanımak istediğimizde ilgili toplumun dilini incelemeniz yeterli olacaktır.

Dil, etnik kökeni ve kültürü başka olan toplumları birbirinden farklı kılabilmektedir. Peki, dil bu işlevi nasıl yerine getirmektedir? Bu işlemi dil, dil işaretlerinin içine kaydettiği ve kodladığı ilgili toplumun kültüründen almış olduğu kültürel bilgileri yansıtmasıyla gerçekleştirmektedir. Böylece dil, o ulusun kimliğine bürünebilmektedir. Bu görüş ve düşüncelerimizi ne anlama geldiğini somut örneklerle anlatmaya çalışalım.

Bazen farklı dillerde benzer bir algı, düşünce ya da görüş değişik sözcüklerle ifade edilmektedir. Örneğin, Rusçadaki ‘propast’ (‘uçurum’) sözcüğüyle, Türkçedeki ‘dünya’ sözcüğünü karşılaştıralım. Rusçada ve Türkçede bu iki sözcüğün birer kullanımına göz atalım. Rusça ‘luduy tam propast’ (çev.: ‘orada uçurum insan var’) ifadesiyle Türkçe ‘burada dünya kadar insan’ söyleminde geçen ‘propast’ (‘uçurum’) ve ‘dünya’ kelimelerinin ‘çok, oldukça fazla’ gibi nicelik

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

bildiren bir çeşit mecazi anlamda kullanıldığını tahmin etmekteyiz. Böylelikle, Rusçada ve Türkçede ‘herhangi bir nesnenin nicelik açısından aşırı sayıda olması’ yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere farklı nesnelere dile getirilmektedir. ‘Propast’ (‘uçurum’)’ın Rus halkının bilincinde ‘uzun, geniş ve büyük su kütlelerine sahip olması’ gibi algıya sahip olması ve ‘dünya’ sözcüğünün ise Türk halkının bilincinde ‘kocaman, engin, uçsuz bucaksız’ bir yer olarak algılanması her iki kelimenin böyle bir sembolik anlamda kullanılmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu düşünmekteyiz. Kısacası her iki sözcüğün Rus ve Türk halkının dil bilincinde metaforize edilerek akla gelen ilk anlamlarından farklı bir manaya büründüğünü görmekteyiz. Bu durumda hem ‘propast’ (‘uçurum’) hem de ‘dünya’ sözcüklerinin Rus ve Türk dilinin (doğa) kod kültürlerinden olduğunu göstermekteyiz.

Dil olgusunu inceleyen Walter Porzing bir yazısında, toplumların “*başka düşünüş ve görüş tarzlarına sahip olmasında, dünyayı başka türlü kavramasında, bölümlenmesinde, dünyayı başka bir duygu ve başka irade ile yaklaşımında*” (Porzing, 1986, s. 8) farklılıkların olabileceğinin sinyalini vermek istemiştir. Diller arası farklılıklara değinen Humboldt ise, “*farklı diller, aynı nesnenin farklı bir açıklaması (yorumlaması) değildirler, fakat farklı bakış (görüş) açılarıdır*” demektedir (Humboldt, 2000, s. 349). Humboldt’u söylediği farklı dillerin doğuşu nesnelere farklı bakış açılarıyla yorumlanmasıyla doğru orantılıdır. Bu durumu somut bir örnekle açıklamaya çalışalım. Mesela, İngilizcedeki ‘The apple of someone’s eye’ (çev.: ‘birinin gözünün elması’) deyiminiyle Türkçedeki ‘gözümün nuru’ (birine karşı duyulan sevgiyi anlatan bir seslenme) deyimini mercek altına alalım. Görüldüğü üzere, her iki deyim anlam açısından aynı manada kullanılmaktadır. Yalnız bu iki deyim oluşturulan sözcükleri tek tek kültürbilimsel yaklaşım çerçevesinde çözümlenmelidir. İlk olarak ‘eye’ ve ‘göz’ sözcüklerinin bu deyimde ‘değer(li), itibar(lı), önem(li), ilgi(li)’ gibi sembolik anlamlara geldiğini söylemeliyiz. Bu ifadede her iki sözcüğün bu sembolik anlamlara gelmesindeki temel sebep, ‘göz’ objesinin çok önemli bir vücut azası olarak algılanmasıdır. Bu algı daha sonra kişinin dil bilincinde metaforize edilerek insanlar arası ilişkileri ifade etmek amacıyla dilde kullanılmaktadır. Bunun dışında, bu deyimlerde bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu farklılığın nedeni ise İngilizcedeki ‘apple’ ve Türkçedeki ‘nur’ sözcükleridir. Batı kültüründe ‘apple’ (‘elma’) motifinin iletişim aracı olarak kullanımı Antik Yunandan modern çağa kadar süre gelmektedir. Bu bağlamda “*Apple (‘elma’) motifi “kadın ve erkekler arasındaki iletişim, sevgiliye bir teklif (öneri) veya evlilik anlamlarına gelebilmektedir. Bu bağlamda bu motifin ilk örneği, Hera ve Zeus’a Gaia (Gaea) tarafından bir düğün hediyesi olarak verilen Hesperides Bahçesindeki (ing. Garden of the Hesperides) altın elmalardır (Golden Apples). Böylece, batı kültüründe ‘apple’ (‘elma’) motifi hem kadının güzelliğini hem de sevgiyi sembolize eder*” (Dağtaşoğlu, 2017, ss. 171-172). Türk diline Arapçadan ‘ışık, aydınlık, varlık’ anlamlarıyla dahil olan ‘nur’ sözcüğü ise Türkçemize ‘gözümün nuru’, ‘göz nuru’, ‘nur-ı dide’ gibi deyimlerle girmiştir. “*Herhangi bir zevki, bir görüşü ‘gözüm gönlüm nurlandı’ diye anlatırız*” (Gölpınarlı, 2004, s. 224). Görüldüğü üzere Türk kültür dilinde ‘nur’ sözcüğü ‘fazla sevgi ve hayranlık’ gibi anlamlara gelen dil öbeklerinde kendini göstermektedir (Ağakay, 1949). Buradaki ‘apple’ (‘elma’) ve

Hakan SARAÇ

'nur' sözcükleri 'göz' kelimesinin taşımış olduğu 'değerli, önemli' sembolik anlamları daha da kuvvetlendirerek 'gereğinden fazla sevgi, ilgi, önem' gibi sembolik manaların ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında 'apple' ('elma') İngiliz toplumunun 'bitki' ve 'nur' sözcüğü ise Türk milletinin 'manevi' kod kültürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine Rusçadan 'solntse' ('güneş') sözcüğüyle Türkçeden 'ay' kelimesini kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde inceleyelim. Evvela bu sözcüklerle oluşturulmuş birer kullanımına bir bakalım. Rusçada 'tı mayö solntse' ('sen benim güneşimsin') ile Türkçede 'ay parçası gibisin' ifadelerinde 'solntse' ve 'ay' sözcüklerinin 'oldukça hoş, güzel bayan' gibi sembolik anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz. Buradaki 'solntse' ve 'ay' sözcükleri kendi öz anlamlarından uzaklaşarak 'estetik olarak bir şeyin harikulade' olması gibi mecazi anlamda kullanıldığı görülmektedir. Böylece, hem 'solntse' ('güneş') hem de 'ay' sözcüğü Rus ve Türk toplumunun (kozmetik) kültür kodu olarak kendini göstermektedir.

Yukarıda vurguladığımız gibi farklı coğrafya ve kültürlerde yaşam süren insanların aynı objelere bakıp onlardan farklı anlamlar çıkarabilmektedir.

V.N. Teliya ekolü kod kültürlerinin tespitini ve betimlemesini daha çok deyimlerde gerçekleştirmektedir. Bunun en önemli sebebi, "*deyimlerin bir milletin dünya görüşünü en iyi yansıtan dil araçları*" olmasıdır (Teliya, 1996). Bu yüzden, V.N. Teliya ve onun öğrencilerinin deyimleri ne şekilde incelediklerine bakmakta fayda görmekteyiz. Çünkü, bu gibi ifadelerin gelişi güzel ya da dar bir bakış açısıyla ele alınacak kadar basit söylemler olmadıkları bir gerçektir. V.N. Teliya önderliğinde yayımlanmış olan 'Büyük Rus Dili Deyimler Sözlüğü. Anlam. Kullanım. Kültürel Yorum (2006)' adlı sözlükte deyimler üzerinde uygulanan kültürdilbilimsel çözümleme yönteminin algoritmasını belirlenmiştir. Bu algoritmaya göre:

- *en eski kültür katmanları (arketipsel karşıtlıklar, dünyanın düzeniyle ilgili mitolojik düşünceler, mitler hakkında somut metinler, ritüeller (adetler, gelenek-görenekler) ve bunun dışında kültür katmanlarındaki dini tasavvurlar (özellikle İncil'den);*

- *folklor ve edebi kaynaklar;*

- *kültür kodları;*

- *farklı söz sanatları (eğretileme, benzetme, mecaz-ı Mürsel vb.);*

- *kültür dili; deyimlerin tamamının ya da bileşenlerinin 'kültür dili göstergesi'*

olması;

- *bunların dışında kültürel yorumların içeriğinde etimolojik ve ulusal bilgiler, diğer dillerdeki benzeyen nükteli ifadeler ve metin çeşitleriyle (Teliya, 2006, s. 777) söz veyahut söz öbeklerinin (deyimlerin) bağlantısı ortaya çıkarılıp bu algoritmaya uyularak deyimler üzerinde kültürel yorumlar yapılmaktadır.*

Genel olarak V.N. Teliya ekolü dil birimlerini dilbilimsel ve kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde incelemektedir. Yukarıdaki algoritmaya göre taranan deyimler, yapılan dilsel ve kültürel yorumlardan sonra günlük konuşma dilinden alınan örneklerle aydınlatılmaktadır. Bu duruma bir örnek verecek olursak:

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

Rus mitolojisinde dünyanın merkezinde dağ bulunmaktadır. “*Dünyanın merkezinden yukarı (dağların zirvelerinden) çıkılması kutup yıldızlarına girişi, dünya ekseninden aşağı doğru inilmesi cehenneme girişi simgelemektedir*” (Mify Narodov Mira, 1991, s. 311). Bu mitolojik düşünceye dayanarak, Ruslarda ‘dağa çıkışın başarıyı, dağdan inişin ise başarısızlığı’ simgelediği söylenebilir. Aşağıdaki deyimde dağa çıkışın ‘başarıyı’, ikinci deyimde ise dağdan inişin ‘başarısızlığı, şanssızlığı’ simgelediği görülmektedir.

Örnek 1) *Идти/пойти в гору (idti/poyti v gory): ‘1. yeni başarılarla ulaşmak, başarı elde etmek’; ‘2. gelişmek’* (V.N. Teliya, 2006: 260).

Если и я буду хорошо играть, и команда будет выигрывать, то можно получить «Колдер». Но сейчас я не думаю об этом, просто играю, работаю. Я рад, что дела наконец пошли в гору [<http://www.sports.ru/hockey/155000020.html>]; “*Ben iyi oynar ve takım kazanırsa, o zaman ‘Calder’i almak mümkün olur. Fakat, şuan bu konuyu düşünmüyorum, sadece oynuyorum ve çalışıyorum. Sonunda işlerin yoluna girmesi ve başarılı sonuçlar vermesi beni memnun ediyor*” (Saraç, 2016, s. 1594-1595).

Türkçeden bir deymi ele alıp kültürdilbilimsel yaklaşımla tahlil edelim:

Türklerin mitolojik düşünce sisteminde ve dini inançlarında dağ kavramı, “*dünyanın kozmik merkezi, kutsal yerler, ilahi kuvvetin kendisini gösterdiği mekanlar, hayatın ve ölümün kaynağı*” olarak görülmüştür (Baş, 2013, s. 169). Fakat, bu söylemlere ek olarak dağların ruhlara, perilere ve devlere ev sahipliği yaptığına inanılmaktaydı. Buradan anlaşıldığı üzere, Türkler dağlarda iyi ruhlardan başka kötü ruhlardan da yaşadığına inanmaktaydılar. Başka bir mitolojik inanışa göre: “*Dağlardaki kötü ruh, birinin adını söylediğinde dönüp bakmamak gerekir. Aksi takdirde o insanı alır götürür veya canını alır*” (Karakurt, 2012, s. 256). Böylece, kötü dağ ruhlara aykırı davranılması durumunda, onların insanlara ciddi zararlar verebileceklerine inanılırdı. Bu bağlamda, Türklerde dağ kavramının ‘tehlikenin meydana gelebileceği, insanların yaşam alanlarından uzakta çeşitli mitolojik tiplerin yaşam sürdüğü bir yer’ olarak algılandığını söylenebilir. Bu duruma aşağıdaki deyimler örnek verilebilir:

Dağa çıkmak: İsyan etmek, asi olmak;

Bu mühendislerden biri... Meşrutiyet ihtilalinde Niyazi Beyle beraber dağa çıkmış, hareket ordusu ile İstanbul’a yürümüştü [R. Nuri Gültekin – Kavak Yelleri, 68]; Güneydoğu’da dağa çıkmanın yolları kesmeye çalışıyorlar. Dağa çıkmanın yolunu kesmek mümkün değil. Türkiye’deki siyasi ve hukuki sistem insanların isyan duygularını hortlatacak kadar fazla (<http://hicrandergisi.com/siyaset/daga-cikacak-adam-cok-da.pdf>, 08.06.2016).

“*Dağa çıkmak’ deyimlerindeki dağ sözcüğünde oluşan algının temelinde ülkemizde meydana gelmiş olan sosyo-politik krizin etkisinin de olduğunu söylemek mümkündür. Fakat, Türk halkının dil bilincinde yer edinmiş olan bu algının oluşumunda yaşanan siyasi krizlerden daha ziyade, eski mitolojik düşüncenin etkisinin olduğu söylenebilir*” (Saraç, 2016, s. 1586-1587).

Örneklerde görmüş olduğumuz gibi farklı düşünce ve inanç sistemine sahip iki toplumun dilinde ‘dağ’ sözcükleri benzer söylemlerde ama farklı şekillerde

Hakan SARAÇ

yorumlanmıştır. Bir yandan Rus dilinde ‘gora’ (‘dağ’) kelimesi ‘başarıyı ya da başarısızlığı’ simgelerken, diğer yandan ise Türk dilinde ‘dağ’ sözcüğü ‘uzak ve güvenin ehemmiyetin olmadığı bir yer’ olarak görülerek ‘tehlikeyi’ simgelemektedir.

“*Dil, bir dünya görüşünü yansıtır. Bu da bir bakıma kültürdür*” (Günay, 2016, s. 30) söyleminde bulunan göstergebilim alanında çalışmalar sürdüren V. Doğan Günay yayımladığı ‘Kültürbilime giriş’ adlı eserinde benzer yaklaşımla deyim tahlilinde bulunmuştur. İncelenişi yönünden kayda değer bulduğumuz bu örneği sizlerle paylaşmak istiyoruz.

Türkçede ‘iki dirhem bir çekirdek’ diye bir deyim vardır. Şimdilerde ‘şık’ kişiler için kullanılan bu deyimden çıkış biçimi çok ilginçtir.

İki dirhem bir çekirdek:

Bir okka, bugünkü ölçülerle 1238 gram tutar. Okkanın dört yüzde birine, dirhem (=yaklaşık 3.21 gramdır, = 4 çekirdek, 1 dirhem = 1/400 okka) adı verilir. Dirhem daha ziyade hassas ölçümler için bir ağırlık birimi olarak kullanılır. Buna ‘çekirdek’ (= 5 santigram) denir. Çekirdek, dirhemden daha hassas ölçümler için kullanılan bir ağırlık birimidir.

Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde, keçiboynuzu çekirdeği ağırlık ölçüsü olarak kullanılmıştır. Dört tanesi bir dirhem (= 4 çekirdek karşılığıdır) eder. Eski devirlerin en kıymetli parası olan Osmanlı altını, toplam iki dirhem bir çekirdek (Bir Osmanlı altını = 2 Dirhem, 1 çekirdek = 6,24 gram, 5 santigram) ağırlığına sahiptir. Satıcı iki dirhemlik (= 8 çekirdek) bir şey satarken lütfedip bir çekirdek fazla tartarsa bu malı alanın itibarını gösterir. İki dirhem bir çekirdek deyimi de bu nokteden yola çıkarak kullanılmaya başlanır.

Hesaba göre dört tanesi bir dirhem eden çekirdekten, satıcı; alıcısına lütfedip fazladan çekirdek (5 santigram) daha koyarsa, bu malı alanın itibarını, yüksek tabakadan olduğunu gösterirmiş. Bu durumda süslenmiş kimselere, iki dirhem bir çekirdek yakıştırmasında bulunanlar, eğretilene yoluyla onlara altın demiş olurlar. Ayrıca şık giyimli insanlara bu sözün söylenmesi de hoş bir iltifat. Eski altın paraların ağırlığı 2 dirhem 1 çekirdeğe (bir Osmanlı altını = 2 dirhem, 1 çekirdek = 6,24 gram, 5 santigram) denk düşmüş yani şık giyimli kimseye bir nevi altın yakıştırmasıdır (Günay, 2016, s. 32).

Konuyu toparlamak gerekirse; dil materyalleri üzerinde yapmış olduğumuz tahliller neticesinde dilin ulusal ve kültürel kod sistemi olabildiğini söyleyebiliriz. Aslında bu düşüncemizi kanıtlayacak yüzlerce örnek hem kendi dilimizde hem de diğer dillerde mevcuttur. Herhangi bir toplumun ulusal ve kültürel kimliğini öğrenmek istediğimizde o dilin mana dünyasında yapacağımız yolculuk bizlere çok önemli bilgilerin elimize geçmesini sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu yüzden kod kültürleri konulu çalışmaların sayısını ülkemiz dilbilimi alanında artırmalıyız ve geliştirmeliyiz.

SONUÇ

Dilbiliminde son yıllarda sık sık başvurulmuş antropolojik yaklaşım, araştırmacıları disiplinler arası çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir. Bu şekilde dilbilimciler yapısalcı yaklaşımdan uzaklaşarak kendi sınırları içerisinde hapsolmaktan kurtulmuş oldu. Bu süreçte uzmanlar dilbilimini sosyal bilimin farklı bilim dallarıyla ortak bir çalışma zemininde buluşturma çabası içinde olmuşlardır. Bununla birlikte dilbiliminde yeni disiplinlerin ve buna bağlı kuram ve kuramların doğuşu kaçınılmaz kılınmıştır. Dilbiliminde ortaya çıkan bu yeni disiplinlerden biri de 'kültürdilbilimi'dir. Şüphesiz bu alanın doğuşu dilbilim çalışmalarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu yeni akımla birlikte 'kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi' ortaya çıkmıştır. Bu yöntem uzmanlara dil ve kültür etkileşim sorunlarına uzun yıllardır aradığı cevapları bulma imkânı vermeye başlamıştır. Kültürdilbilimsel yaklaşım çerçevesinde yapılan çalışmalarda araştırmacılar hedef dili, kültürünü ve ulusal kimliğini daha doğru ve hızlı bir şekilde tanıma ve öğrenme imkânı bulmuşlardır.

Bu çalışmada ele alınmış olduğumuz farklı dillerden çeşitli söz ve söz öbeklerini kültürdilbilimin bize sunmuş olduğu kültürdilbilimsel çözümleme yöntemiyle ele alıp irdelemeye çalıştık. Farklı dillerden (İngilizceden, İspanyolcadan ve Almancadan) seçtiğimiz dil birimleri dışında ağırlıklı olarak Rusçadan ve Türkçeden belirlemiş olduğumuz dil materyaller üzerinde yoğunlaştık. Çalışmamızda belirlemiş olduğumuz amaç doğrultusunda dil denilen varlığın nasıl ve ne şekilde hem evrensel hem de ulusal ve kültürel kod olduğunu gerçekleştirdiğimiz analiz sonrası ortaya koymuş olduk.

Yapmış olduğumuz araştırma sonrası elde etmiş veriler neticesinde aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

- Dilin sistemli bir şekilde işleyen bir yapı olması,
- Dilin ve kültürün bağımsız iki farklı göstergeler sistemi olması,
- Kültürün dil göstergelerinde sembolleştirilmesi,
- Dilin kodlar sistemi olması,
- İnsanlığın ortak değer ve kıymetlerini dil göstergelerine kodladığından dolayı dilin karşımıza evrensel kod sistemi olarak çıkması,
- Farklı ırk ve kültüre sahip toplumların kültürel miraslarını dil göstergelerine kodladığı için ise dilin ulusal ve kültürel kod sistemi olarak kendisini göstermesi,
- Kültürün bir toplumun dünya görüşü olması,
- Dilin kültürel verileri göstergelere kaydetmesi ve onları nesilden nesile taşıması,
- Dil ile kültürün sürekli etkileşim halinde olan birbirlerinden ayrılmaz olgular olması,
- Bir ulusun duygu-düşünce yapısını, tecrübelerini ve dünya görüşünün öğrenilmesinin o ulusun dili üzerinde yapılacak bir araştırma ya da inceleme sonrası mümkün olabileceği,
- Kod kültürlerinin içinde herhangi bir millete ait kültürel verileri taşıyan söz ve söz öbekleri olarak tanımlanması,
- Kod kültürlerinin kendi öz anlamlarından uzaklaşarak çeşitli sembolik ya da kültürel anlamlara gelmesi,

Hakan SARAÇ

- Kod kültürlerinin dünyayı tanımadaki en önemli yöntemlerden biri olması,
- Kod kültürlerinin kendilerini daha çok deyimlerde göstermesi,
- Kod kültürlerinin çıkarımı ve tasviri için en etkin yolun kültürdilbilimsel çözümleme yöntemi olması,
- Kod kültürlerinin öğrenilmesiyle ilgili toplumun kültürü hakkında kayda değer verilerin elde edilmesinin mümkün olduğu,
- Kod kültürlerin edinimi farklı köken ve kültüre sahip toplum fertlerinin kültürler arası diyalog ortamlarında daha sağlıklı iletişim kurmalarını sağlamaktadır ve bu sayede kültürlerarası diyalog ortamlarında muhtemel iletişim kazalarının önüne geçilebilmektedir.

Sonuç olarak, bu çalışmayla birlikte ülkemizin akademi camiasında dil ve kültür etkileşim sorunlarını çözümleme noktasında yeni bir yol haritası çizmeye çalıştık. Bu çalışmada dilbilimin sınırları dışına çıkıp sosyal bilimin farklı dallarıyla ortak bir paydada buluştuğumuzu düşünmekteyiz. Bunun dışında, kültürbilim, mitoloji, budunbilim ve etnografya gibi alan uzmanlarının kaynaklarından yararlanma fırsatı bulduğumuzu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ağakay M.A. (1949). *Türkçede mecazlar sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksan, D. (2011). *Türkçeye yansıyan Türk kültürü*. İstanbul: Bilgi yayınevleri.
- Dağtaşoğlu, A.E. (2017). The motif of apple in different cultures and its usage in Anatolian folk songs. Tartu: *ELM scholarly press. Electronic Journal of Folklore*, vol. 68, p. 169-186.
- Gölpınarlı A. (2004). *Tasavvuf'tan dilimize geçen deyimler ve atasözleri*. Ankara: İnkilap kitabevi.
- Gudkov, D. B., Kavşova, M.L. (2007). *Telesniy kod russkoy kul'turu*. Moskva: Gnozis.
- Gudkov, D.B. (2004). Yedinitiy kodov kul'turu: problema semiotiki. *Yazyk, Soznaniye, Kommunikatsiya: sb. Statey*. Moskva: Maks Press, 26, 39-50.
- Günay, V. D. (2016). *Kültürbilime giriş: dil, kültür ve ötesi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Humboldt, V. (2000). *İzbranniye trudi po yazikoznaniyu*. Moskva: OAO IG Progress.
- Kovşova, M. L. (2012). *Lingvokul'turologičeskiy metod vo frazeologii. Kod kul'turu*. Moskva: Knijni Dom «Librokom», URSS.
- Kozan, O. (ed.) (2014). *Kültürdilbilim temel kavramlar ve sorunlar*. Ankara: Gazi kitabevi.
- Krasnih, V. V. (2002). *Etnopsikolingvistika i lingvokul'turologiya*. Moskva: Gnozis.
- Maslova, V.A. (2001). *Lingvokul'turologiya: učeбноye posobiye dlya studentov vısshih učeбnih zavedeniye*. Moskva, İzdatel'skiy Tsent Akademiya».
- Porzig, W. (1986). *Dil denen mucize II (Çev.: Vukal Ülkü)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Göstergeler Sistemi Olarak Dilde Toplumların Dünya Görüşünün Yansıması ...

Sapir, E. (2001). *Izbranniye trudi po yazikoznaniyu ı kul'turologiya*. Moskva: Progress.

Teliya, V.N. (1993). Kul'turno-natsional'niye konnotatsii fazeologizmov (ot mirovideniya k miroponimaniyu). Moskva: *Slavyanskoye Yazikoznaniye. Mejdunarodnoy s'yezd slavistov*.

Teliya, V.N. (2006). *Bol'şoy frazeologičeskiy slovar russkogo yazıka. Znaceniye. Upotrebleniye. Kul'turologičeskiy kommentary*. Moskva: A.P. Kniga.

TDK (Türk Dil kurumu):

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=242785